

УДК 364:128

*Логвиненко В. М.,
к. філос. н., доцент
кафедри гуманітарних дисциплін
та соціальної роботи,
Навчально-науковий інститут
психології та соціального захисту,
Львівський державний університет
безпеки життєдіяльності
(Львів, Україна)*

ЗНАЧЕННЯ ОПТИМІЗМУ В КОНТЕКСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА

Предметом дослідження є роль оптимізму в професійній діяльності соціального працівника. Оптимізм розглядається як позитивне явище, що допомагає переборювати труднощі та досягати поставленої мети. Оптимісти вірять у позитивний перебіг подій, наполегливо й активно шукають вихід із критичної ситуації, завжди готові прийти на допомогу; їм характерні емпатія та альтруїзм. Такі особистісні якості є необхідними для соціальних працівників, які регулярно стикаються з негативними соціальними явищами. Клієнти соціальних служб часто мають цілий комплекс невирішених проблем. Вони незадоволені якістю свого життя та мають низький потенціал подолання життєвих труднощів. Активна позиція таких клієнтів значною мірою залежить від позитивної спрямованості соціальних працівників, які повинні допомогти клієнту здолати негативні установки щодо власної безпорадності. Обґрунтовано, що оптимізм сприяє конструктивному вирішенню професійних завдань; на засадах оптимізму можна ефективно вивести клієнта з критичного стану, підсилити його активність і покращити життєдіяльність.

Ключові слова: оптимізм, песимізм, світогляд, соціальний працівник, клієнт, професійна діяльність.

Предметом исследования является роль оптимизма в профессиональной деятельности социального работника. Оптимизм рассматривается как положительное явление, помогающее преодолевать трудности и достигать поставленной цели. Оптимисты верят в положительный ход событий, настойчиво и активно ищут выход из критической ситуации, всегда готовы прийти на помощь; для них характерны эмпатия и альтруизм. Такие личностные качества необходимы для социальных работников, которые регулярно сталкиваются с негативными социальными явлениями. Клиенты социальных служб часто имеют целый комплекс нерешенных проблем. Они недовольны качеством своей жизни и имеют низкий потенциал преодоления жизненных трудностей. Активная позиция таких клиентов в значительной степени зависит от положительной направленности социальных работников, которые должны помочь клиенту преодолеть негативные установки в отношении собственной беспомощности. Обосновано, что оптимизм способствует конструктивному решению профессиональных задач; на основе оптимизма можно эффективно вывести клиента из критического состояния, усилить его активность и улучшить жизнедеятельность.

Ключевые слова: оптимизм, пессимизм, мировоззрение, социальный работник, клиент, профессиональная деятельность.

The study examined the role of optimism in the profession of a social worker. Optimism is seen as a positive phenomenon that helps to overcome difficulties and achieve goals. Optimists believe in the positive development of events, strongly and actively looking for a way out of the critical situation, always ready to help; they are characterized as empathic and altruistic. These personal qualities are required for social workers who regularly face negative social phenomena. The clients of social services are usually people with a range of unsolved issues. They are not satisfied with the quality of their lives and have a low potential of overcoming life challenges. The active position of such customers mostly depends on a positive orientation of social workers, who need to help the customer to overcome the negative settlement concerning their helplessness. It is proved that the optimism helps with constructive solutions of professional problems; basing on optimism it is possible to effectively lead the person out of critical condition, enhance their activity and improve vital functions.

Keywords: *optimism, pessimism, worldview, social worker, client, professional activity.*

Постановка проблеми. Соціальна робота, як професійна діяльність, що базується на взаємодії “людина-людина”, потребує фахівців із широким комплексом характеристик. Такий працівник разом з належним рівнем фахової підготовки, професійними знаннями і вміннями, повинен мати відповідний світогляд, оскільки цінності та переконання, спрямованість особистості визначають життєву стратегію особи і значною мірою детермінують професійну діяльність. Тому особистість соціального працівника є об’єктом наукових досліджень, предметом яких є вивчення тих особистих якостей і рис, які необхідні для ефективно професійної діяльності. Зокрема, науковці роблять акцент на таких рисах, як: гуманістична спрямованість, почуття справедливості, особиста і соціальна відповідальність, емпатійність, власна гідність, повага до інших, терпимість, ввічливість, порядність, готовність зрозуміти клієнта і прийти йому на допомогу, уважність, старанність, щирість, комунікабельність, соціальна адаптованість та ін. [1, с. 132–134]. Деякі вчені доповнюють цей перелік оптимізмом, наголошуючи на його важливості [4; 5]. Попри це, дослідження, які б повною мірою розкривали значення оптимізму та реалізацію його в професійній діяльності соціального працівника, відсутні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загалом, упродовж останніх десятиліть, до вивчення феномену оптимізму зверталось багато західних науковців, а щодо вітчизняних, то інтерес до проблеми оптимізму активізувався в сьогоденні. Отже, науково-теоретичні дослідження оптимізму інтенсивно проводяться в західній психології [10]. Стратегії поведінки оптимістів і песимістів та їхнє сприйняття навколишнього світу висвітлюються К. Муздибаєвим; значення в процесі формування соціальної перспективи – М. Лепським; соціальний оптимізм – О. Рафіковим. Особливостям вияву оптимізму та вивченням шляхів його розвитку в ранньому юнацькому віці присвячене дисертаційне дослідження Н. Чижиченко, а обґрунтуванню оптимізму як екзистенціалу людського буття – праця О. Марущака. Т. Корж, Н. Підбуцька у своїх наукових публікаціях розкривають роль оптимізму в професійному становленні; П. Вітебська, Л. Зданевич – у педагогічній діяльності; Т. Тищенко, Н. Саїдов – в подоланні складних життєвих ситуацій і досягненні успіху; А. Терещенко висвітлює вплив оптимізму та песимізму на стан здоров’я особистості.

Постановка завдання (цілей статті). Більшість наукових досліджень розглядають оптимізм як позитивне явище й обґрунтовують положення про те, що особи з оптимістичним світоглядом краще переборюють труднощі та досягають поставленої мети. В зв'язку з цим доречним буде актуалізувати цей феномен у соціальній роботі, працівники якої регулярно стикаються з негативними соціальними явищами та працюють з людьми, які перебувають в складних життєвих ситуаціях. Тому, метою статті є визначення ролі та обґрунтування значення оптимізму в професійній діяльності соціального працівника.

Виклад основного матеріалу дослідження. У загальному, оптимізм трактують як “життерадісне світобачення, що спирається на віру в щасливе майбутнє, в успіх” [7, с. 501]. Оптимізм характеризує світогляд людини, яка позитивно сприймає навколишній світ та буття людини в ньому, проте це не означає цілковиту безтурботність і легковажне ставлення до всього, що відбувається довкола, як може видатись на перший погляд. Оптимістичний світогляд, як зазначає М. Селігман, базується не на необґрунтованих позитивних уявленнях про світ, а на силі “не негативного” мислення. Оптимісти вірять у позитивний перебіг подій, в свої сили, оточення, “саме така впевненість організовує, скеровує і надає форми людським прагненням” [6, с. 89]. У цьому контексті важливим є вольовий аспект оптимізму. За допомогою сили волі, на думку низки вчених, людина наповнюється мужністю і терпінням в досягненні чогось кращого, трактує свою мету як досяжну і докладає для цього максимум зусиль, навіть тоді коли прогрес є практично невідчутним [3; 6]. Тож, наперекір складним обставинам і труднощам, проявляючи наполегливість, оптиміст активно шукає вихід із критичної ситуації й володіє потужним потенціалом у досягненні поставленої мети.

Сучасні науковці підтверджують позитивне значення оптимізму в життєдіяльності людини. Оптимістам характерні такі риси, як щедрість і готовність прийти на допомогу, їм більшою мірою, ніж песимістам, які зосереджені на своїх проблемах, притаманні емпатія та альтруїзм [9, с. 207]. Позитивно налаштовані люди є стійкішими до розчарувань, не загострюють увагу на невдачах, вважаючи їх тимчасовими, будь-яку поразку розцінюють як таку, що має разовий характер і з подвоєною силою беруться долати неблагополучну ситуацію, яку сприймають як виклик; частіше ніж песимістично налаштовані особи досягають успіху в різних сферах життєдіяльності [6, с. 12]. Власне ці риси, які пов'язують з оптимістичним сприйняттям дійсності, є

невід'ємними для особистості соціального працівника. Також оптимізм позитивно впливає на пам'ять та увагу – в таких людей відмічається підвищена реакція, їм легше зорієнтуватися в проблемній ситуації, вони володіють більшим творчим потенціалом [9, с. 207]. Результати емпіричних досліджень показують, що існують кореляції та залежності між оптимізмом і різними копінг-стратегіями і що оптимісти використовують ефективні копінг-стратегії. Репертуар копінг-стратегій широкий, продуктивний, що призводить до стресостійкості та протистояння життєвим труднощам [8]. Екстраполюючи ці висновки на особистість соціальних працівників можна стверджувати, що оптимізм сприятиме конструктивному вирішенню професійних завдань. Проте, наголошуючи на важливості оптимізму в роботі соціального працівника, слід зауважити, що переваги оптимізму не є безмежними. Оскільки гостре відчуття реальності, яким повинні володіти фахівці соціальних служб, спричиняє песимізм, то оптимізм не має бути одностороннім і перешкоджати об'єктивній оцінці ситуації. Тому, як зазначає М. Селігман, потрібний не сліпий, а гнучкий оптимізм – оптимізм із відкритими очима [2, с. 426].

У процесі професійної діяльності соціальним працівникам регулярно доводиться мати справу з негативними явищами суспільного життя, такими як насильство, малозабезпеченість, відсутність роботи чи житла, залежність від алкоголю чи наркотиків, безпритульність, самотність, сирітство, втрата рухової активності чи інвалідність та ін. Крім того, клієнтами соціальних служб є особи, які не можуть самостійно вийти з життєвої кризи, перебороти труднощі та проблеми, і тому, досить часто стають заручниками негативних переживань. Очевидно, що стикаючись із такими ситуаціями, соціальному працівнику складно зберегти позитивне світосприйняття. Перебуваючи в такому середовищі та усвідомлюючи, що об'єктивно не всі негативні явища можна здолати, фахівець має зберігати віру в соціальну справедливість, бути впевненим, що його допомога принесе покращення в життєдіяльність клієнта чи бодай частково полегшить його страждання. Це має слугувати джерелом оптимізму працівника.

Надаючи допомогу клієнтам, які мають цілий комплекс невирішених проблем і незадоволені якістю свого життя, фахівець нерідко стикається з нігілістичним сприйняттям світу, пригніченим станом, нереалізованими планами, зруйнованими очікуваннями, відсутністю життєвої стратегії. Це відповідає характеристиці песимістичних особистостей, для яких звичним є внутрішній дискомфорт, трактування себе як нещасної людини, поринання в минуле, де залишилось все

хороше, зневіра в майбутньому, безнадія й очікування гіршого. Для песимістів “пригнічений стан якраз є наслідком негативного сприйняття світу, низьких очікувань, марних сподівань. По суті, песиміст виключає зі свого світорозуміння все, що може приносити радість. Проте подібне безнадійне відношення до світу, в свою чергу, сковує волю людини, позбавляючи її сили діяти. Затятий песиміст швидше поступиться труднощам, готовий вдовольнитися малим, прийме як належне позбавлення і страждання” [6, с. 88].

Отже, песимісти вважають свої бажані цілі недосяжними і відмовляються від них навіть не спробувавши докласти бодай мінімум зусиль для їх досягнення. Така життєва установка пригнічує волю до боротьби, активної дії і призводить до синдрому набутої безпорадності. Подібні клієнти соціальних служб мають низький потенціал подолання життєвих труднощів. За таких обставин просте надання якоїсь із форм соціальної допомоги може бути малоефективним. Тут потрібно допомогти клієнту здолати негативні установки щодо власної нездатності змінити ситуацію, оскільки йому слід навчитися ефективно функціонувати в майбутньому без сторонньої допомоги. Для цього потрібно привчити клієнта конструктивно розглядати й критично оцінювати проблемні ситуації, що склалися в його житті, віднаходити ефективні варіанти виходу з них, відкидати твердження про свою неспроможність змінити хід речей та інші песимістичні очікування. Соціальному працівнику слід підбадьорювати клієнта, вселяти віру про досяжність життєвих цілей, налаштовувати на позитивний перебіг подальшого життя. Очевидно, що без оптимістичного світогляду це буде зробити складно. Разом з тим, існує група клієнтів, проблеми яких у повному обсязі не можуть бути вирішені, наприклад, невиліковно хвора людина чи особа з інвалідністю хочуть бути здоровими, але це не залежить від їхньої волі та докладених до цього зусиль. У подібній ситуації задоволення того, що треба оптимістично налаштуватися й докласти зусиль, щоб змінити ситуацію, буде не зовсім доречним, такий підхід швидше сформує установку про безнадійне становище, а це ще більше ускладнить пригнічений стан підопічного і він очікуватиме ще гіршого. В підтримці таких клієнтів варто обрати таку тактику взаємодії, яка б відволікла на певному етапі від набутої проблеми й пов'язаних із нею песимістичних настроїв і переключила увагу підопічного на щось інше. Соціальний працівник повинен зуміти змінити песимістичну картину світу клієнта, вселити переконання, що наскільки б драматичною не була ситуація, завжди є місце для чогось хорошого, а життя може бути повноцінним, цікавим, наповненим приємними подіями, незважаючи на

існуючі негативні сторони. Власне оптимізм орієнтує особу на ствердження повноти буття, підвищення якості та рівня життєдіяльності, допомагає скоригувати наслідки негативного досвіду, який може “зламати” особистість, допомагає побачити соціальну перспективу. Опираючись на оптимістичний світогляд, прагнучи досягнути поставленої мети, індивід може самоорганізуватись, покращити своє соціальне буття.

Висновки з проведеного дослідження. Підсумовуючи, варто зазначити, що роль оптимізму в фаховій діяльності соціального працівника є вагомюю; лише на засадах оптимізму можна ефективно вивести клієнта з критичного стану, підсилити його активність, пробудити інтерес до життя. Тільки за такого підходу професійні дії соціального працівника принесуть покращення в життєдіяльності клієнта і той зможе ефективно функціонувати самостійно.

У подальшому дослідження з цієї теми можуть бути присвячені вивченню чинників формування позитивної спрямованості особистості соціального працівника та визначення їх впливу на ефективність професійної діяльності. Також актуальним буде вивчення феномену набутої безпорадності клієнтів соціальних служб у зв’язку з наявними песимістичними стереотипами, дослідження механізму активації потенціалу подолання життєвих труднощів шляхом утвердження оптимістичних життєвих установок.

Література:

1. Вступ до соціальної роботи : навчальний посібник / за ред. Т. В. Семигіної, І. І. Миговича – К. : Академвидав, 2005. – 304 с.
2. *Зелигман М.* Как научиться оптимизму. Советы на каждый день / М. Зелигман. – М. : Вече, 1997. – 432 с.
3. *Лепський М. А.* Взаємозв’язок оптимізму та песимізму: проблема соціальної перспективи : автореф. дис. ... д-ра філософ. наук: 09.00.03 / Лепський М. А. ; Ін-т вищ. освіти АПН України. – К., 2006. – 37 с.
4. *Логвиненко В. М.* Оптимізм як особистісна риса соціального працівника / В. М. Логвиненко // Соціальна робота в Україні: становлення, перспективи, розвиток // Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, 26–27 травня 2016 р. – Львів : ЛДУ БЖД, 2016. – С. 120–123.
5. *Медведева Г. П.* Профессионально-этические основы социальной работы : курс лекций : учеб. пособие / Г. П. Медведева ; МГСУ, Акад. соц. работы. – М. : Изд-во МГСУ, 2001. – 299 с.

6. *Муздыбаев К.* Оптимизм и пессимизм личности (опыт социолого-психологического исследования) / К. Муздыбаев // Социологические исследования. – 2003. – № 12. – С. 87–96.

7. Сучасний словник іншомовних слів / уклад. : О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. – К. : Довіра, 2006. – 789 с.

8. *Терещенко А. М.* Дослідження зв'язку між диспозиційним оптимізмом і копінг-стратегіями поведінки у студентів / А. М. Терещенко // Проблеми сучасної психології. – 2014. – Вип. 25. – С. 494–506.

9. *Терещенко А. М.* Оптимізм, песимізм і здоров'я особистості / А. М. Терещенко // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія : Психологічні науки. – 2014. – Вип. 2.13. – С. 205–208.

10. *Чижиченко Н. М.* Науково-теоретичні підходи та концепції вивчення проблеми оптимізму в зарубіжній психології / Н. М. Чижиченко // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Психологія. – 2011. – № 937. – Вип. 45. – С. 297–301.